

Rafael Brčić

Rad na hronikama u Bosni i Hercegovini — Rezultati i neka iskustva —

Prije deset godina istorijsko odjeljenje CK SK BiH, uz podršku SUBNOR-a BiH, pokrenulo je široko zamišljenu akciju na pisanju hronika selâ, mjesta i gradova u NOB u Bosni i Hercegovini. Bilo je zamišljeno da se u svim opštinama i srezovima formiraju komisije i organizuju ove akcije. Negdje su komisije bile formirane u komitetima SK, negdje pri narodnim odborima opština ili pri opštinskim odborima Saveza boraca, dok su hroničari, uglavnom, bili regrutovani iz redova prosvjetnih radnika (učitelji, nastavnici, profesori — raznih grupa), boraca, političkih radnika, penzionisanih oficira JA i drugih. Prerastanjem istorijskog odjeljenja CK SK BiH u Institut za proučavanje istorije radničkog pokreta, brigu o hronikama trebalo je da preuzme ovaj Institut. Međutim, zbog nedovoljnih materijalnih sredstava, nedostatka odgovarajućeg kadra i svoga programa rada, postepeno je ta briga nestajala, da bi negdje 1962/63. godine bila prepuštena komisijama na terenu, odnosno, u najvećem broju opština, samim hroničarima.

Izrađeno uputstvo koje je bilo, uglavnom, dobro ali i opširno, umnoženo je i poslano u više primjeraka svim komisijama, hroničarima i društveno-političkim rukovodstvima opština i srezova. U njemu je, pored ostalog, stajalo da težište u hronikama treba da počiva na istorijskim zbivanjima u toku NOR-a, tj. da se prikažu politički događaji — rekonstrukcija rada KPJ i NOP-a u cjelini (narodna vlast, NOVJ, AFZ, USAOJ, NOF itd.), s tim da se ne zanemari i djelovanje neprijateljskih organa i organizacija; zatim opšte ekonomske i društveno-političke prilike itd. Da bi se sve to u hronikama prikazalo, sugerisano je komisijama i hroničarima da se u pisanju hronike obavezno koriste istorijskim izvorima prvog reda (ukoliko ih ima), ratnom štampom, literaturom i memoarskom građom. Bilo je podvučeno da se memoarska građa prikuplja u obliku izjava (pojedinačno i u grupama), da u izjavama događaji budu što objektivnije prikazani i datirani, i da sve izjave treba da potpišu autori i hroničari i da ih ovjere sreske, odnosno opštinske komisije. U vezi sa djelatnošću neprijatelja (okupatora, ustaša, domobrana, četnika) sugerisano je da se, pored prikupljanja sjećanja preživjelih učesnika NOR-a, prikupljaju i izjave ljudi koji su bili u neprijateljskim redovima a danas su živi, s tim da se strogo vodi računa da se pri tome ne izazovu vjerske, nacionalističke i šovinističke netrpeljivosti i strasti.

Napisana hronika trebalo je da predstavlja malu istoriju sela, mjesta ili grada u NOB, u kojoj bi se sva zbivanja prikazala hronološki, s tim da se u uvodnom dijelu dá kratak istorijat predratnog stanja s posebnim osvrtom na zbivanja u periodu 1937—1941. godine. Nije trebalo ići u širinu, već težiti da se iz napisane hronike dobije slika stvarnog razvoja NOB sa kratkim osvrtom na ostale prateće komponente opšteg razvoja sela, mjesta ili grada u toku drugog svjetskog rata.

Na kraju hronike trebalo je donijeti registar imena, spiskove boraca i narodnih heroja; po mogućnosti rekonstrukciju sastava organa narodne vlasti, partijskih i skojevskih rukovodstava, zatim AFŽ-a, NOF-a, i USAOJ-a; spiskove žrtava fašističkog terora, vojnih ratnih zarobljenika, interniraca i deportiraca i materijalnu štetu (broj porušenih kuća, podatke o uništenom stočnom fondu) itd.

Veoma važno mjesto u uputstvima rada na hronikama trebalo je da zauzme pitanje što šireg prikupljanja dokumentacije, posebno memoarske građe od živih učesnika (pojedinaца ili grupa), jer se zamišljalo da hronika treba, uglavnom, da počiva na sjećanjima. Potreba prikupljanja sjećanja stavljena je u prvi plan i zbog toga što se smatralo da je to osnovni preduslov za izradu hronike, a što se tiče pisanja i publikovanja same hronike — to nikad neće biti kasno.

Iz ovoga što je dosad navedeno uočljive su dvije stvari:

1. Organizacija cijelog poduhvata nije bila jedinstvena. U najvećem broju opština formiranje komisija odvijalo se u tri kolosijeka — linijom opštinskog komiteta, linijom Saveza boraca i linijom organa za prosvjetu narodnog odbora opštine.

2. Široko dato **uputstvo** sa razrađenom dinamikom posla — od prikupljanja građe do napisane hronike, u principu sasvim dobro, više je odgovaralo stručnim institucijama: Institutu, arhivu i muzeju, koje bi taj posao eventualno obavljale nego komisijama i amaterskim hroničarima, prije svega, društveno-političkim radnicima, kojima je ovaj zadatak značio samo još jedno zaduženje više.

Ako se ovome doda činjenica da i materijalna osnova ni izdaleka nije odgovarala postavljenoj strukturi ni zadacima formulisanim u uputstvu, — tada nije nikakvo čudo što je u cijelom ovom desetogodišnjem radu napisano svega dvadesetak hronika a prikupljena je građa (opet, pretežno memoarska) za manji broj hronika.

Prema podacima kojima raspolaže Institut za istoriju radničkog pokreta i Savjet za njegovanje tradicija SUB NOR-a Bosne i Hercegovine, dosad je napisana 21 hronika i prikupljeni prilozi i izjave za još nekoliko hronika koje su ostale nezavršene.

Tokom prva tri mjeseca 1968. godine, recenzirano je ukupno 10 hronika.¹⁾ Radi boljeg sagledavanja njihove historiografske vrijednosti, daćemo najprije kratak osvrt na objavljene hronike,²⁾ zatim ocjenu neobjavljenih hro-

¹⁾ Na recenziranju hronika, pored autora ovog rada, učestvovali su i sljedeći saradnici Instituta: Drago Borovčanin — *Hronika sela Satorovića*; Miodrag Čanković — *Hronika sela Laminaca i Hronika Vučijaka*; Veselin Đuretić — *Hronika sela Obalj*; Rasim Hurem — *Hronika sela Osovo*, i Zdravko Antić — *Hronika Husina*.

²⁾ Objavljena je samo jedna hronika (od 10 recenziranih) *Tragom prošlosti i borbe*. Perna — *Pištaline* — *Cojluk* — *Podgomila*. Međutim, kao objavljene mogu se smatrati i hronike Tuzle i Modriče, jer su umnožene u relativno velikom broju primjeraka i mogu se naći u više biblioteka.

nika — (odvojeno) onih koje, po našem mišljenju, predstavljaju određenu vrijednost, i onih koje to nemaju, te na kraju opštu ocjenu svih recenziranih hronika i mišljenja o budućem radu na hronikama.

I

Objavljene hronike

1) **Hronika Tuzle** — autora Derviša Sušića, prostorno je najobimnija (420 stranica teksta, 23 stranice objašnjenja — napomena i 3 stranice podataka o literaturi i korištenoj arhivskoj građi). Nastala je inicijativom bivšeg narodnog odbora opštine Tuzla. U predgovoru hronike izdavač i autor su pošli od zamisli da građanima Tuzle, a posebno omladini na lagan, čitljiv i njima prihvatljiv način prikažu prošlost svoga grada i kraja. Težilo se, name, da hronika predstavlja lako probavljivo štivo fundirano na što je moguće bolje provjerenim podacima o toj prošlosti, a naročito da se prikaže učešće građana i omladine Tuzle i okoline u revolucionarnom radničkom pokretu i narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji.

Autor se nije držao opšteg principa za pisanje hronike datog u uputstvu, da se u uvodnom dijelu ne ide u širinu, već da se daju samo osnovni momenti iz ranije prošlosti, a u prikazu perioda između dva svjetska rata da težište bude na periodu 1937—1941. godine. Ne držeći se toga principa, više od jedne četvrtine ukupnog teksta (125 stranica) otpalo je na razdoblje do 6. aprila 1941. godine. Možda je ovo i dobro, jer nije riječ samo o hronici grada Tuzle nego čitavog tuzlanskog kraja, u kojoj preovlađuju zbivanja vezana za grad Tuzlu.

Autor se koristio radovima Milana Gavrića i dokumentacijom koju je Gavrić sakupio, zatim dosta obimnom literaturom (ne svom), sjećanjima organizatora ustanka i drugih učesnika NOR-a (ne svim) i arhivskom građom iz Vojnoistorijskog instituta, Arhiva SRBiH i Arhiva grada Tuzle, ali se ne vidi kojim se fondovima koristio, tako da ova vrlo lijepo napisana hronika gubi na svojoj vrijednosti. Zbog postupka kojim je pisana — to je, prije svega, romansirana hronika — njenu stvarnu istorijsku vrijednost vrlo je teško ocijeniti. To bi mogao učiniti samo istoričar, dobar poznavalac istorijata Tuzle u cjelini, i pod uslovom da mu je blizak ovakav način prezentacije.

Ipak, mislim da je upotrebna vrijednost hronike, i ovakve kakva je, dosta znatna i da će biti rado čitana ne samo u krugu građana i omladine Tuzle nego i u drugim krajevima naše zemlje, a naročito će je prihvatiti oni koji žele da поближе upoznaju prošlost Tuzle od najstarijih dana do završetka NOR-a.

Prije štampanja, trebalo bi izvršiti ove korekcije i intervencije:

a) sadržaj knjige treba razbiti na poglavlja i dati im odgovarajuće naslove, a unutar svakog poglavlja dobro bi bilo da se izvuku potrebni podnaslovi. Tako bi knjiga bila mnogo preglednija;

b) uvodni dio bi trebalo skratiti u tom smislu što bi se raniji periodi prošlosti Tuzle potpuno izbacili ili sveli na minimum, a jače naglasili period između dva rata, a u tome posebno razdoblje 1937—1941. godine;

c) na kraju hronike trebalo bi dati nekoliko pregleda:

— poimeničan broj svih učesnika NOR-a,

— broj poginulih boraca,

- broj narodnih heroja,
- broj žrtava fašističkog terora,
- broj ratnih vojnih zarobljenika, deportiraca i interniraca,
- najosnovnije podatke o materijalnoj šteti (broju porušenih i uništenih stambenih zgrada, privrednih objekata, stočnog fonda i sl.);

d) na kraju knjige trebalo bi dati pregled svih korištenih izvora prvog reda, zatim štampe i literature, kao i svih korištenih sjećanja.

Tako bi ova popularno pisana hronika imala mnogo veću i širu i istorijsku upotrebnu vrijednost.

2. Tragom prošlosti i borbe. Perna-Pištaline-Podgomila-Cojluk u NOB-i 1941—1945. g., autori grupa boraca NOR-a iz tih sela (opština Bosanska Krupa).

Ovo je jedina objavljena hronika uz hroniku »Banjaluka i okolica u ratu i revoluciji 1941—1945. godine.«³⁾ Ukupno sadrži 23 priloga. (Umesto predgovora, Opšti i istorijski podaci, Na smrt osuđeni, Prelaz preko Une, Bekstvo ispred smrti, Izvod iz dnevnika, Smrt Bombaša Babić Mirka »Miće«, Sećanje na Dušana Lukića, Tri hrabre desetine, Dve herojske smrti, Žene u borbi, Partija traži, Posljednji susret u rovu, Težak rastanak, Zapis iz revolucije, Nedovršeno školovanje, Pali u borbi za slobodu, Pregled žrtava fašističkog terora, Pregled ratnih zarobljenika, Pregled preživjelih boraca, Referat sa proslave 20. jula 1961, Svi smo im zahvalni, i Odluka o proglašenju 30. juna 1961. za praznik ovih sela).

Po svom sadržaju i načinu prezentacije pojedinih priloga, ova hronika je kopija Zbornika sjećanja učesnika jugoslavenskog radničkog pokreta i revolucije. U predgovoru nije nigdje dato objašnjenje zbog čega se redakcioni odbor odlučio za ovakav oblik hronike. Čini se najvjerovatnije da je to učinjeno zbog kratkoće vremena u želji da se izda do određenog roka (30. juli 1961. g.) pa je obuhvaćeno ono što se moglo dotle pripremiti. Svjestan toga, redakcioni odbor čini se, ovu knjigu i nije nazvao hronikom, već joj je dao popularan naziv »Tragom prošlosti i borbe«.

Svoju osnovnu namjeru da da kratak istorijat ovih sela i predstavi učesce njihovih građana u NOB-i 1941—1945, hronika je u potpunosti ostvarila. Iako materija nije izložena hronološki, već prilozima nekolicine preživjelih boraca iz toga kraja, jasno se vide naponi koji su učinjeni i koliki je doprinos revoluciji stanovnika ovih sela. Broj učesnika NO-e, broj poginulih boraca, žrtava fašističkog terora, materijalne žrtve itd., o tome najbolje govore. Od dvije hiljade trideset pet stanovnika, koliko ih je u ovim selima živjelo pred rat, oslobođenje zemlje dočekalo je samo njih 581.

Onima koji ne poznaju ovaj kraj (riječ je o selima na lijevoj obali Une, opština Bosanska Krupa) i njegove građane, svakako je interesantan podatak o naporima i nastojanjima preživjelih boraca i građana iz ovih sela da se ova knjiga pojavi u javnosti. Naime, svi su oni, bez obzira gdje žive i rade, svojim prilozima omogućili da se ova knjiga štampa i da se podigne skromni spomenik palim borcima i žrtvama fašističkog terora. Činjenica je da je ljubav prema rodnom kraju i uspomena na pale u NOB-i i nevino stradale žrtve došla do punog izražaja u ovoj hronici. Zato blijede i gube se sve slabosti kojih, ipak, ima i u ovoj knjizi. Zbog toga, greške u jeziku i stilu,

³⁾ Autor ove hronike je dr Dušan Lukač, koja je u izdanju SUBNOR-a opštine Banja Luka — odbora za pisanje istorije revolucionarnog pokreta i hronike NOR-a u Banjoj Luci, izašla iz štampe polovinom 1968. godine.

jednostranost korištenih podataka, nedostatak kontinuiteta hronološkog prikaza razvoja događaja i slično, gotovo da se i ne primjećuju.

Šteta je što za sve žrtve fašističkog terora nisu uz njihova imena dati i još neki podaci (godina rođenja, datum stradanja), jer bi tada broj od preko 1.300 žrtava sâm za sebe još više govorio.

3. **Hronika Modriče**⁴⁾ napisana je na svega 60 stranica teksta i umnožena u 200 primjeraka. Ona će i pored svog kvaliteta pretrpjeti izvjesne dopune i korekcije, jer je data većem broju ljudi da iznesu svoje mišljenje o njoj.

Ako pođemo od uputstva koje je autor pred sobom imao i intencijâ koje mu je dao odbor za pisanje hronike, izuzev jezičnih i stilskih slabosti, ne bi se ovoj hronici mogle staviti nikakve druge ozbiljnije primjedbe. Bez obzira na to što autor u cijelom tekstu ne navodi dokumentaciju kojom se služio, vidi se da su podaci na kojima tekst počiva provjereni, dobro odabrani i ilustruju, zaista, najvažnija zbivanja savremene prošlosti ovog gradića. Stil kojim je pisana, bez suvišnih riječi i nesvakodnevnih termina, sa mjerom i taktom u prikazivanju ljudi aktivnih ili neaktivnih u zbivanjima, bez obzira na kojoj su oni strani, dovoljno govori o autoru — njegovoj stručnosti i dobrom poznavanju materije, kao i objektivnom odnosu prema svom gradu i zbivanjima u njemu i oko njega.

U prvom dijelu hronike (u prva tri poglavlja), doživljavamo Modriču od najstarijih dana, pa sve do aprilskog rata 1941. godine. Vidimo autentičan život ljudi, njihove običaje i navike, radosti i probleme koji su ih mučili; zapreke koje su stajale na putu otrežnjavanja i brisanja naslijedenih opterećenja itd. Dalje nas autor vješto uvodi u nova napredna strujanja, koja građani Modriče u početku sporo prihvataju; ocrta nam napore pionira — nosilaca napredne misli u godinama između dva rata, upoznaje nas s njima. To su intelektualci i zanatlije (radničke klase nema) iz redova sve tri etničke grupacije: Muslimani, Srbi i Hrvati. Zналаčki su opisani njihovi napori u prevazilaženju sopstvenih opterećenja i prezentirani rezultati njihovih napora u radu s grupicama ljudi u gradu i na selu. Broj takvih je rastao iz dana u dan da bi u godinama NO rata i revolucije postao zapažen i značajan ne samo tu nego i u drugim krajevima. Nije sve išlo glatko. Bilo je i zatvaranja, proganjanja i batinjanja od strane policije i žandara, ali sve to nije moglo ostaviti pečat kolebljivosti, naprotiv, još više je osnažilo i jačalo aktiviste, proširivalo jezgra komunista i simpatizera u više punktova i stvaralo solidnu snagu koja je u toku NOR-a imala svoj prvi značajniji ispit.

U narednih šest poglavlja, a u okviru 35 stranica teksta, autor nas uvodi u period 1941—1945. Svoja kazivanja iznosi hronološki i nimalo ne odstupa od koncepcije da stalno u prvom planu gleda Modriču i njene građane; u zbivanjima i prikazu najznačajnijih događaja vješto su odslikani ljudi ove varoši, njihovi napori i akcije i kroz to njihov doprinos opštejugoslovenskoj oslobodilačkoj borbi i revoluciji.

Govoriti dalje o ovoj hronici, nije potrebno, jer bi se sve svodilo samo na pohvale. Zaista, hronika je vrlo uspješno napisana. Njena istorijska upotrebljivost je sasvim solidna. Ostaje jedino da se preporuča da se ona što prije objavi kako bi bila dostupna široj čitalačkoj javnosti. Nema sumnje da će se i to ostvariti. To je, uostalom, u uvodnim napomenama i najavljeno. Ostaje još da se podrži ideja, također u predgovoru data, da će se na osnovu

⁴⁾ Autor je Spuzić Muhidin, profesor-pedagog.

primjedaba pisati treća verzija, koja bi se zajedno sa hronikom Tarevacā i Miloševca štampala kao posebna knjiga sa dopunjenim i prečišćenim tekstom i prilogima koji spadaju u hroniku.

II

Neobjavljene hronike

a) Hronike koje predstavljaju određenu istoriografsku vrijednost.

U ovu grupu idu hronike: Šatorovići, Obalj, Osovo i Biograd.

Hronika Šatorovića je podijeljena na dva dijela: u prvom dijelu obrađuje se predratni period, a u drugom drugi svjetski rat, odnosno razdoblje narodnooslobodilačke borbe. Pisana je na osnovu uputstva. O tome najbolje govori činjenica da se od ukupno 134 stranice teksta na NOB odnose 122 stranice.

Period NOB-e dat je hronološki, po godinama, a u okviru godina obrađeni su manji vremenski periodi — mjeseci. Događajima u 1941. i 1942. godini posvećeno je znatno više pažnje, što je i normalno, jer su te godine prepune događaja, dok ih je kasnije mnogo manje, naročito od 1944. godine kada se u Šatorovićima ne zbiva ništa osobito.

Samo je u početku drugog dijela hronike tekst razbijen na nekoliko problemskih cjelina, kojima su dati i odgovarajući podnaslovi (kapitulacija Jugoslavije i dolazak Nijemaca; uspostavljanje ustaške vlasti i prvi dani okupacije; pripreme za ustanak i počeci ustanka oko Rogatice). Kasnije se kazivanja baziraju isključivo na hronološkom prikazu događaja, zbog čega na više mjesta ima ponavljanja, dok su, s druge strane, neka važna pitanja ostala neriješena. Tako, na primjer, nije utvrđena rekonstrukcija partijske i skojevske organizacije; stalno je u prvom planu Mujo Hodžić — čija je uloga neosporno značajna — pa se dobija utisak da je hronika pisana o njemu; ili kad se u 1942. godini daje kratak pregled djelovanja Muslimanskog bataljona, zaboravlja se sve drugo. Iste mane ispoljene su kad se u hronici govori o Prvom udarnom istočno-bosanskom bataljonu, djelatnosti novog Muslimanskog »Medničkog« bataljona itd. Takođe nije dovoljno obrađena veza Šatorovića sa drugim susjednim selima, pa se dobija utisak da su Šatorovići bili izolovani, a zna se da nisu. Osim toga, nije dovoljno istaknuta ličnost Ragiba Đinde, čija je zasluga za opredjeljenje građana Šatorovića NOP-u veoma značajna, a da se ne govori o njegovoj ulozi u Romanijskom i Muslimanskom bataljonu.

Hronika sela Obalj. Opšti je utisak da je stil kojim je pisana ova hronika nametnuo način istorijske građe i da ovakva obrada ovog malog mjesta kompenzira nedostatak izvora prvog reda, kao i da je u tome nađena jedina mogućnost da se društveni odnosi jednog malog mjesta kompleksnije sagledaju, a da se pri tome vodi računa o vezama i odnosima ovog mjesta u okviru jedne šire teritorije. Na primjeru sela Obalj, koje se nalazi na, za taj širi kraj, važnoj komunikaciji Ulog—Kalinovik dočarana je jugoslovenska oslobodilačka i revolucionarna drama. Neki ljudi se snalaze, drugi manje; neki su principijelni i samouvjereni zbog čega dijelom stradaju i gube se u čestim promjenama; samo neki od njih nalaze svoje pravo mjesto, većina čiti očekujući rasplet događaja.

Izvori su ljudi koji pričaju o sebi i svojim susjedima. Uočljivo je nastojanje da se objektivno prikažu svi i da se nađe opravdanje za sve. Negdje

je to uspjelo, a negdje nije. One ljude koji su učestvovali na drugoj strani, svjesno ili nesvjesno hronika zapostavlja itd.

U obaveznoj težnji da se zbivanja u selu vezuju za opšta kretanja, pribjeglo se šematskom ocjenjivanju nekih događaja, koji uvijek nisu morali imati svoju refleksiju na selo Obalj. Kao i kod nekih drugih hronika, i ovdje su česte crno-bijele formulacije (»petokolonaška aktivnost«, »Izdajnik« i sl.), koje nisu uvijek adekvatne seoskoj psihologiji i iziskuju dublja objašnjenja. Pribjegavanje »lakim« rješenjima takvih i sličnih pojava, nužno vodi rasplinjavanju i mehaničkom ocjenjivanju suštinskih pitanja i problema, o čemu očito nije vođeno dovoljno računa.

Hroniku sela Osovo nisu pisali stručnjaci. Ipak, njihova je hronika lako pisana i sa dosta smisla za plastično prikazivanje. U njoj su zabilježene mnoge dotad nepoznate činjenice. Osim toga, autori su se pridržavali datog uputstva, pa su na kraju hronike priložili potrebne preglede. Da bi napisali hroniku, nailazili su na mnoge poteškoće. Ne samo što su u procesu rada prikupili mnogo sjećanja i izjava očevidaca o zbivanjima u Osovu za vrijeme NOB-e, oni su mnoge podatke provjerovali ponovo, bilo traženjem da više lica ocijene neki sporan događaj iz rata, bilo da su provjeravanja vršili sami u istorijskim institucijama u zemlji.

Budući da o svim važnijim događajima nisu mogli prikupiti podatke, pisci ih nisu ni uzimali u obzir. Pretežno su opisali zločine kvislinga, jer smatraju da su to bili najvažniji događaji u Osovu, pa se dobija dojam da hronika više liči na reviju zločina i najnižih ljudskih strasti, a manje na hroniku koja će srazmjerno drugim zbivanjima prikazati i to. Zbog toga hronika u cjelini, a u svom drugom dijelu posebno, ne sadrži kontinuiran opis događaja, već niz više-manje odvojenih epizoda iz života sela.

Iako je hronika u cjelini pisana lakim stilom, na više mjesta ima nejasnoća, naročito u dijelu hronike u kojem se daju neosnovane pretpostavke kao i nepotrebne opšte opservacije. Zbog toga bi bila nužna redukcija i korekcija nejasnog i kontroverznog teksta. Tada bi tekst postao homogeniji i sadržajniji. Osim toga, bilo bi korisno da se navedu izvori na osnovu kojih su opisani pojedini događaji.

Hronika sela Biograd⁵⁾ napisana je na 54 stranice kucanog teksta. Samo se prvih 7 stranica odnosi na vrijeme do 1918. i period između dva svjetska rata, a ostatak na zbivanja u toku NOB-e.

Opisana zbivanja u ratnom periodu odnose se na sve važnije događaje. U njima se vide ljudi Biograda i drugi koji u nj dolaze.

Stil kojim je ova hronika pisana nije težak za čitanje. Inače, cijela hronika je podijeljena u više poglavlja sa naslovima, a što se tiče samog teksta, usvojen je metod hronološkog prikazivanja toka događaja. To je dobro i drugačije ne bi ni valjalo. Ali, zbog bogatstva događaja i u težnji da se svi prikažu, za pojedine dijelove teksta prije bi se moglo reći da je riječ o hronologiji događaja, a ne o hronici. Zbog toga kompozicija cijelog teksta nije usklađena, prelazi su brzi i česti, a događaji koji se prikazuju međusobno nisu povezani, dok njihova suština pokazuje obrnuto. Uz neke i materijalne greške koje su se potkrale, kao i to što je ranije rečeno, najveći je nedostatak ove hronike.

⁵⁾ To je najveće selo u nevesinjskom kraju, kojeg sačinjava desetak zaselaka smještenih s obe strane rječice Zalomke.
society in general.

No, i pored toga, opšti utisak je zadovoljavajući. Uz manje korekcije, bolja objašnjenja na pojedinim mjestima i stilska dotjerivanja, uz otklanjanje jezičnih i drugih grešaka i slabosti, ova bi hronika postala solidnija. Čini se takođe da se moglo iskoristiti mnogo više dokumentacionog materijala, pa bi tada, u sklopu zbivanja na širem području istočne Hercegovine, Biograd našao svoje pravo mjesto, jer se iz ovoga što je dato to ne vidi dovoljno.

Sve četiri hronike iz ove grupe, bez obzira na istaknute slabosti, imaju određenu vrijednost i uz nešto više rada na njima mogle bi se sasvim prihvatiti. Kod nekih hronikâ (Osovo i Biograd) trebalo bi pronaći i upotrijebiti i onu arhivsku građu o kojoj se zna da postoji, tada bi se izbjegle neravnine u tekstu i dobio bi se kontinuiran opis događaja u cjelini. Ili, u hronici sela Obalj, trebalo bi mirnije upotrebljavati neke termine i izbjeći »pod svaku cijenu« traženje veze zbivanjima u selu s opštim kretanjima. Tada bi sigurno otpala šematska prikazivanja nekih događaja. Ranije iznijete slabosti hronike Šatorovića prouzrokovane su uglavnom zbog nedovoljnog korištenja dokumentacije, odnosno slabog odbira dokumenata koji se odnose na Šatoroviće. To je glavni razlog što se u opisu pojedinih događaja otišlo isviše u širinu.

b) Neuspjele hronike

U ovu grupu, po našem mišljenju, idu ove hronike: hronika sela Laminci, hronika Husina i hronika Vučijaka.

O hronici sela **Laminci** prije bi se moglo reći da je hronologija podataka koju bi trebalo tekstualno preraditi nego gotova hronika. Naime, u toku rada prikupljene su izjave 28-osmorice učesnika zbivanja u Lamincima (u toku i prije rata) u ukupnom obimu od 90 gusto kucanih stranica i na osnovu toga je napisan tekst hronike i izrađeno devet priloga (spiskovi članova KPJ, SKOJ-a, NOO-a, AFŽ-a, boraca, deportiraca, hapšenih i ubijenih, ratnih vojnih invalida i palih boraca), koji su ne samo izvanredna ilustracija teksta hronike nego i odličan materijal koji može poslužiti za proučavanje socioloških aspekata ratnih i poratnih prilika određenog područja. U hronici najčešće su prepisivane čitave izjave pojedinih učesnika NOR-a, ali između podataka koji se daju hronološki nema ni najneophodnijih prelaznih objašnjenja, odnosno teksta koji bi povezivao tok događaja. U prenošenju izjava nisu otklonjene stilske i jezične neravnine i pogreške, pa ovakav tekst zahtijeva ozbiljan lektorski zahvat, koji bi ne samo eliminisao nepotrebne strane izraze nego i ujednačio stil izlaganja. Tek poslije toga moglo bi se govoriti o hronici ovoga sela kao hronici koja je trebalo da bude pisana na osnovu određenog uputstva.

Slično je i kod **Hronike Husina**, u kojoj je na 50 stranica obuhvaćeno šire razdoblje najznačajnijih događaja iz turskog perioda, perioda austro-ugarske okupacije, između dva svjetska rata i perioda NO rata 1941—1945. godine.

U uvodnom dijelu nešto opširnije se govori o štrajku husinskih rudara — »Husinskoj buni«, decembra 1920. godine, i događajima između dva rata, dok je periodu NOR-a dato nešto više prostora.

Iako je na kraju dat spisak upotrijebljenog dokumentacionog materijala, čitajući tekst hronike, dobija se dojam da nije primijenjen ni najelementarniji zahtjev istorijske metodologije. Osim toga, u opisivanju pojedinih događaja više se vodilo računa o efektima nego njihovoj suštini.

Jedina vrijednost ove hronike sadržana je u činjenici da je anketiranjem učesnika i očevidaca pojedinih događaja, kao i prikupljanjem građe na drugi način, obavljen koristan posao, u ovom slučaju samo preliminaran, koji bi trebalo još proširiti, obogatiti fondom ostale građe, i na osnovu toga pristupiti rekonpoziciji teksta hronike. Ako se ovome doda da još uvijek nedostaju i podaci za najneophodnije pokazatelje o učešću i doprinosu Husinjana NOB-i i revoluciji, rekonstrukcija organizacije KPJ, SKOJ, NOF, AFŽ, NOO-i, USAOJ i dr., onda se može zaključiti: prikupljena građa predstavlja jedinu pravu vrijednost ove hronike.

Hronika Vučijaka je tipičan primjer kako ne treba pisati hronike. Naime, u predgovoru je istaknuto da je hronika bazirana na arhivskoj građi i u mnogo manjoj mjeri na izjavama učesnika NOR-a. To je u tekstu sasvim vidljivo, ali je građa tako loše korištena, da su čitave stranice direktni prepisi pojedinih dokumenata razne provenijencije. Bez ikakvog kritičkog prilaza, oni su prepisivani u takvom obimu, da često i vjerodostojne činjenice ostaju zamagljene. Iako je korištena razna građa, komparacija podataka je sasvim izostala; za korištene dokumente ne navodi se njihov izvor, niti se daju nužna objašnjenja za neke pojmove, već se njihovo tumačenje direktno preuzima. Stil i jezik su takvi da čitaocu ne samo razbijaju pažnju nego ga ponekad dovode i u nedoumicu itd.

Opšta karakteristika svih recenziranih hronika sastoji se u tome da su različito pisane, kako u pogledu stilskog uobličavanja teksta, tako i u pogledu korištenja dokumentacije. Neke su hronike pisane samo na osnovu izjava — sjećanja preživjelih učesnika narodnooslobodilačkog pokreta; neke, opet, na osnovu literature i arhivskih dokumenata, dok ima i takvih hronika koje, na osnovu samo nekih sjećanja, u prvom planu prate događaje vezane za najistaknutiju ličnost određenog mjesta.

Kao zajedničko obilježje, sve hronike imaju uvodni dio u kojem se daje kraći ili širi istorijat sela, mjesta ili grada. U nekim su hronikama dati samo osnovni podaci o geografskom položaju mjesta, dok su u većem broju hronika, u uvodnom dijelu, šire dati najznačajniji istorijski podaci od najstarijih dana do drugog svjetskog rata. Ovo šarenilo, svakako potiče od različitog shvatanja o tome šta je sve u hronici trebalo prikazati, kao i u profesionalnoj raznolikosti samih hroničara — učitelji, nastavnici raznih struka, penzionisani oficiri, istoričari, književnici, društveno-politički radnici i drugi.

Zajedničko je svim hronikama i to što je periodu NOB posvećeno najviše prostora. Međutim, i tu su uočljive razlike. U nekim hronikama dat je cijeli period NOB, dok su u drugim hronikama šire obrađene samo one godine NO rata, u kojima je za određeno mjesto bilo značajnijih događaja.

Neujednačenost, kako u pogledu samog zadatka hronike — onog što se hronikom htjelo prikazati, tako i u istorijskoj metodologiji — veliko šarenilo u korištenju dokumentacije, zaista je velika. Ove neujednačenosti treba objasniti time što su razni naručioci hronike i sami hroničari nametali svoju fizionomiju. U većini slučajeva naručilac je bila komisija, ali je bilo i drugih naručilaca: narodni odbor opštine (Tuzla), odbor za proslavu dana ustanka (Perna-Pištaline...) itd.

Svrha hronika u većini slučajeva nije bila dobro obostrano shvaćena, ni od strane naručioca niti od strane hroničara, zbog čega je i upotrebnost vri-

jednost hronikâ — kao historiografskih tekstova, različita. Manji broj hronika (od 10 recenziranih) uopšte ne zadovoljava (hronike Vučijaka, Laminaca i Husina); nekima su potrebne manje ili veće intervencije — to su sve hronike, izuzev hronike Modriče, Tuzle i hronike Perna-Pištaline-Cojluk-Podgomila. Intervencije su potrebne: u provjeravanju pojedinih podataka, boljem formulisanju i otklanjanju jezičnih, stilskih i drugih slabosti; korištenju i onih podataka o kojima se zna da postoje, a nisu bili iskorišteni, i navođenju svih korištenih podataka ispod teksta ili na kraju hronike; posebno bi trebalo prestrukturisati sadržaj hronike (uvodni dio, ratni period) sa izvlačenjem naslova i podnaslova, što bi svaku hroniku učinilo preglednijom.

Bez obzira na zadovoljavajući kvalitet jednog dijela napisanih hronika, naš je utisak da akcija u cjelini nije dala željene rezultate. O tome rječitro govori ukupan broj napisanih hronika, svega dvadesetak. Postavlja se pitanje šta dalje? Da li nastaviti s radom? Mišljenja smo da akciju ne bi trebalo zaustaviti, naprotiv, treba je nastaviti, ali i pravilno usmjeriti, jer, čini se, da je cijela stvar od početka bila pogrešno postavljena. Naime, željelo se mnogo više nego što su to stvarne mogućnosti angažovanih faktora dozvoljavale. Željelo se uporedo s prikupljanjem građe, posebno memoarske — izjavama pojedinaca i grupa, dobiti i što veći broj napisanih hronika, a rijetko je ko od angažovanih faktora obezbjeđivao potrebna finansijska sredstva. Zbog toga se više nije moglo ni postići. To tim prije što su formirane komisije svoj posao završavale onog trenutka kada bi pronašle hroničara, odnosno s njim sklopili aranžman, a ovaj prepušten samom sebi (u većini slučajeva), bez materijalne podrške, uradio je onoliko koliko je mogao.

Cijeli posao bi organizaciono trebalo postaviti drugačije, vezati ga ne za republičke organizacije i institucije, već za lokalne — opštinske organizacije i institucije, u prvom redu za arhive i muzeje u cjelini, a posebno njihova odjeljenja za noviju istoriju, odnosno NOB. U tom slučaju problem materijalnih sredstava bio bi problem opštine koja želi svoju hroniku, odnosno bio bi to problem više opština ukoliko arhiv ili muzej djeluje na širem području. Čini se da akciju nije ni trebalo organizovati na tako širokoj osnovi da svaka opština mora raditi hroniku. Prioritet bi trebalo dati širim regionima — ustaničkim žarištima, jer se ni u jednoj današnjoj opštini ustanak nije izolovano bez uticaja i veza drugih opština razvijao, a ti su regioni dobro poznati. U tom bi se slučaju pomoć i saradnja republičkih organizacija (Saveza boraca) i institucija (Instituta za istoriju radničkog pokreta, Muzeja revolucije, Republičkog arhiva i odgovarajućih stručnih udruženja) lakše mogla odrediti i u globalu i u detaljima. Na primjer, Institut je zainteresovan za dokumentaciju koja bi se prikupljala na terenu, a njegovi bi saradnici — stručni radnici — mogli davati meritorno mišljenje o vrijednosti izvršenih poslova, odnosno o podobnosti i kvalitetu napisanih hronika. Institut, isto tako, ne bi imao ništa protiv da njegovi saradnici i sami pišu hronike NOB-e širih regiona ili većih mjesta na osnovu aranžmana koje bi njegovi saradnici sklopili s odgovarajućim pravnim licima (kao što je, na primjer, Lukač dr Dušan, saradnik IRP Jugoslavije uradio hroniku Banje Luke). Vjerujemo da bi tako postavljena akcija dala kvalitetnije rezultate. Uostalom, i razvitak naše društvene stvarnosti sve se više odvija u okviru opština i međuopštinske saradnje, te ne vidimo razloga da se i lokalna istorija NOB, kao sastavni dio jedne oblasti od posebnog društvenog interesa, tako ne posmatra i obrađuje.